

**БЎЛАЖАК ЧИЗМАЧИЛИК ФАНИ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИНГ
ЛОЙИХАЛАШ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ
ДИДАКТИК ИМКОНИАТЛАРИ**

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.85.44.033>

Тураев Хумойиддин Абдугафорович

ТерДУ, Тасвирий санъат ва муҳандислик графикаси кафедраси мудири

Аннотация: Ушбу мақолада бўлажак чизмачилик фани ўқитувчиларининг лойиҳалаш компетенциясини ривожлантиришнинг дидактик имкониятлари ҳақида асосли маълумотлар берилган. У педагог-олимлар томонидан бўлажак ўқитувчиларнинг касбий ва лойиҳалаш компетенциясини ривожлантириши бўйича олиб борилган тадқиқот натижалари асосида ёзилган.

Калит сўзлар: дидактик, конструктор, график, лойиҳалаш, компетенция, концепция, синтез, мотивацион, когнитив, рефлексив, педагогик технология, метод, компьютер графикаси.

**ДИДАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ ПРОЕКТНОЙ
КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ЧЕРЧЕНИЯ**

Тураев Хумойиддин Абдугафорович

*Заведующий кафедрой изобразительного искусства и инженерной графики
ТерГУ*

Аннотация: В данной статье приводятся обоснованные сведения о дидактических возможностях развития проектной компетентности будущих учителей черчения. Она написана на основе результатов исследований, проведенных учеными-педагогами по развитию профессионально-проектной компетентности будущих педагогов.

Ключевые слова: дидактический, конструктор, графический, дизайн, компетенция, концепция, синтез, мотивационный, познавательный, рефлексивный, педагогическая технология, метод, компьютерная графика.

**DIDACTIC OPPORTUNITIES FOR THE DEVELOPMENT OF PROJECT
COMPETENCE OF FUTURE DRAWING TEACHERS**

Turaev Khumoyiddin Abdugafforovich

Head of the Department of Fine Arts and Engineering Graphics of TerSU

Abstract: This article provides reasonable information about the didactic possibilities of developing the project competence of future drawing teachers. It is written on the basis of the results of research conducted by scientists-teachers on the development of professional and project competence of future teachers

Keywords: didactic, designer, graphic, design, competence, concept, synthesis, motivational, cognitive, reflexive, pedagogical technology, method, computer graphics.

Кириш. Талабаларнинг лойиҳалаш компетенциясини ривожлантириш тизими объектив ва субъектив шарт-шароитлар, ташқи ва ички омилларга боғлиқ. Ҳар қандай педагогик тизим таркибида иккита тушунча аниқ кўринади: Дидактик вазифа ва уни ҳал қилиш технологияси. Дидактик вазифа тузилишида исталган инсон фаолияти соҳасидаги каби вазиятлар (шароитлар) ва мавжуд ахборот (фаолият мазмуни)га асосланган мақсадлар акс этади [1].

Чизмачилик фани ўқитувчисини тайёрлашнинг дидактик имкониятларини ўрганиш борасидаги тадқиқотимиз мақсади техник тайёргарлик жараёнида ўқувчилар график фаолиятини ташкил этиш учун бўлажак чизмачилик фани ўқитувчиларнинг лойиҳалаш компетенциясини мазмуни (таркибий қисмлари) кўриб

чиқилган ахборотлар воситасида шакллантириш ҳисобланади.

Тадқиқотимизда ўқув материалларининг мазмуни талабаларни касбий-педагогик фаолиятга тайёрлашнинг ҳар бир босқичида график ва ўқув-конструкторлик фаолиятини интеграциялаш йўли билан белгиланади.

Бўлажак чизмачилик фани ўқитувчиларининг лойиҳалаш компетентлигини ривожлантириш жараёни тизимли-фаолиятли ёндашув асосига курилади. Унинг ижодий фаолияти, яъни лойиҳалаш фаолиятда кўникма ва малакаларидан ижодкорона фойдаланиш тажрибасида ихтирочилик сифатларини ўрни жуда бекиёс.

Конструкторнинг фаолияти қуйидаги босқичларга ажратилган:

1. Объектни яратиш концепцияси - лойиҳалашда конструкциялаш босқичи бўлиб, унда объектнинг дастлабки модели ақлий ёки матн билан, график воситалар ёки экспериментал тарзда амалга оширилади; бунинг натижаси техник курилмани конструкциялаш ва технологик метод ишлаб чиқиш учун асос бўлади.

2. Конструкциялаш – лойиҳалаш босқичи бўлиб, унда мазмунни ифодалаш техник буюм деталлари билан аниқланади. Конструкторлик жараёнида конструктор фақат ақлий фаолиятининг самараси бўлган, ҳали мавжуд бўлмаган нарсани акс эттириши керак. Бу техника соҳасидаги ижодий муҳандислик вазифасидир.

Синтез – буюмни амалда қўллаш учун тайёрлаш технологияси ва техник курилмаларда конструкторлик ғояларини ижодий бирлаштиришдир.

“Лойиҳалаш” ва “конструкциялаш” атамаларини ёритишда, уларни бирга кўриб чиқилиши кераклиги ва бир тушунчани бошқасидан ажратмаслик мақсадга мувофиқ. Аслида “конструкциялаш” атамаси куриш, “лойиҳалаш” эса – лойиҳа, ғояни яратишни билдиради, конструкциялаш лойиҳалашни ўз ичига олади [2]. Конструкциялаш фаолиятида техник курилмаларни яратишда лойиҳавий-конструкторлик фаолиятни эътиборга олиш керак.

Юқоридагиларни таҳлил қилиб, лойиҳалаш ва конструкциялаш бу ижодий, мураккаб ва ўзаро боғлиқ бўлган жараён деб ҳисоблаш мумкин. Лойиҳалаш – бу муҳандислик фаолияти кўриниши бўлиб, бирор конструкцияни тайёрлаш учун лойиҳа ишлаб чиқиш билан боғлиқ, конструкциялаш эса – лойиҳалаш босқичи бўлиб, конструкция вариантларини яратиш, ҳисоб-китоблар, операцияларни босқичма-босқич бажаришни ўз ичига олади.

Адабиётлар таҳлили. Д.К.Маматов томонидан чизмачилик фанини ўқитишда ўқувчиларнинг фазовий тасаввурларини ривожлантиришнинг илмий – методик асослари ишлаб чиқилган ва амалиёт жараёнига тадбиқ этиш йўллари кўрсатиб берилган. Чизмачилик фани ўқитувчиси шахсини ривожлантириш жараёнини таъминловчи омиллар йиғиндиси ва шарт-шароитлари аниқланган ҳамда мазмуни очиб берилган [3]. Чизмачилик фани ўқитувчиларини тайёрлашнинг назарий ва услубий жиҳатлари Ш.Н.Муслимовнинг фундаментал тадқиқотларида ўз аксини топган [4].

Профессор Н.А.Муслимовнинг тадқиқот ишларида бўлажак ўқитувчиларда касбий педагогик сифатларни шакллантиришнинг илмий-методик асослари тадқиқ этилган, шунингдек, мутахассисларнинг янги авлодини шакллантириш, маънавий-ахлоқий жиҳатдан етук, мустақил дунёқарашга эга, ижодий фикрловчи, умуминсоний ва миллий кадриятларга садоқатли баркамол шахсни тарбиялаб вояга етказиш масалаларига алоҳида эътибор қаратилган [5]. Педагог олим Ш.С.Шарипов ўқувчилар касбий ижодкорлиги узвийлигини таъминлашнинг назарияси ва амалиёти, ўқувчиларнинг ихтирочилик ҳамда ижодкорлик қобилиятларини ривожлантиришнинг илмий-педагогик асосларини ишлаб чиққан [6].

Илмий-педагогик адабиётлар таҳлили бўлажак чизмачилик фани ўқитувчисининг лойиҳалаш компетентлигининг қуйидаги тарқибини аниқлаш имконини беради:

- мотивацион-қадриятый компонент (шахснинг фаолият объекти сифатидаги ўрнини ва йўналишини белгиловчи шахсий сифатлар;
- когнитив компонент (онгли фаолиятни таъминлайдиган назарий билимларнинг мавжудлиги);
- амалий-фаолиятый компонент (шахс томонидан ўзлаштирилган, амалда синаб кўрилган билим ва кўникмалар энг самарали деб ҳисобланади);
- рефлексив-баҳолаш компонент (шахснинг лойиҳалашавий ишларни амалга оширишда конструкторлик, лойиҳалаш фаолиятида мустақиллиги, фаоллиги, ижодкорлиги, креативлиги ва ўзини-ўзи баҳолаб бориш).

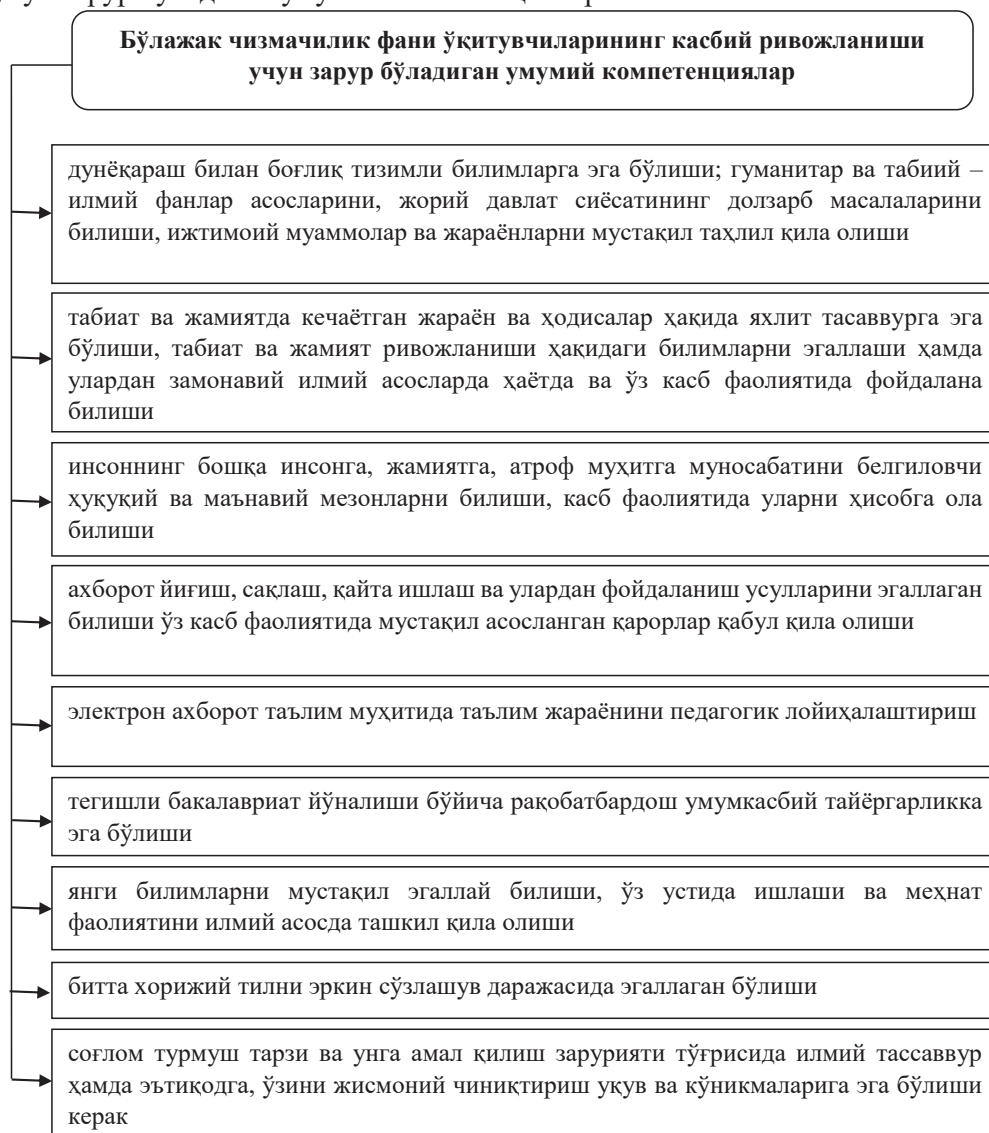
Тадқиқот методологияси. Бўлажак чизмачилик фани ўқитувчиларининг лойиҳалаш компетентлигини ривожлантириш жараёнини таҳлил қилиш тадқиқот ишимизнинг асосини ташкил этади. Юқоридагилардан келиб чиқиб, бўлажак чизмачилик фани ўқитувчиларини тайёрлашнинг сифат ва самарадорлигини ошириш учун давлат таълим стандартлари, ўқув режаси ва дастурларининг тизимлилиги ҳамда изчиллигига эътибор қаратишни тадқиқотимизнинг асосий вазифаларидан бири деб белгиладик. Шунга кўра, тадқиқотни олиб боришда илмий изланиш объекти сифатида танланган таълим йўналишининг умумий моҳиятига таянган ҳолда талабаларнинг лойиҳалаш компетентлигини ривожлантиришда эътибор қаратилиши зарур бўлган жиҳатлар тўғрисидаги тасаввур ойдинлаштириб олинди.

Чизмачилик фани умумий ўрта таълим мактаблари, ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасалари учун бакалаврият таълим йўналиши бўйича педагогик кадр тайёрлаш жараёнида фойдаланиладиган фанлар, педагогик фаолият воситалари, усуллари, методлари; Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси ва тармоқ илмий-тадқиқот институтларида ҳамда мустақил тадқиқотчи сифатида илмий-педагогик тадқиқот ишлари билан шуғулланиш; оммавий ахборот воситалари, давлат бошқаруви органлари, бошқа давлат ва нодавлат муассасаларида касбий фаолият юритиш каби комплекс масалалар мажмуасини қамраб олади [7].

Чизмачилик фани йўналиши бўйича бакалаврлар касбий фаолиятининг объектлари:

- таълим жараёни; - ўқитишнинг педагогик технологиялари ва методлари;
- таълимнинг назарий масалалари; - ўқитиш методикаси;
- лойиҳалаштириш асосида ўқув жараёнини бошқариш технологиялари, маъруза, амалий ва лаборатория машғулотларини лойиҳалаштириш ва ташкил этиш жараёни, шахсий ва касбий ахборот майдонини шакллантириш жараёни, мактабдан ташқари таълим муассасалари таълим-тарбия жараёни; таълим соҳасидаги муаммолар ва уларнинг ечимларини топишни ташкил этиш жараёни; таълимни бошқариш ва педагогик жараёнини ташкил этиш;

1-расм. Бўлажак чизмачилик фани ўқитувчиларининг касбий ривожланиши учун зарур бўладиган умумий компетенциялар

- мос ихтисослик бўйича илмий-тадқиқот жараёнлари, маънавий-маърифий тарғибот ишлари жараёнлари.

Йўналиш бўйича фан, техника ва технологияларнинг замонавий ютуқлари, кадрлар буюртмачилари талабларидан келиб чиққан ҳолда бакалаврларнинг касбий фаолият соҳаларида кўшимча ва ўзгаришлар бўлиши мумкин.

2-расм. Бўлажак чизмачилик фани ўқитувчиларининг фаолиятида зарур бўладиган касбий компетенциялар

Тадиқотлар ва изланишлар жараёнида бўлажак чизмачилик фани ўқитувчиларининг касбий ривожланиши учун ва касбий фаолиятида зарур бўладиган компетенциялар аниқланди. 1-расмда бўлажак чизмачилик фани ўқитувчиларининг касбий ривожланиши учун ва 2-расмда касбий фаолиятида зарур бўладиган компетенциялар мажмуи келтирилган.

Тасвирий санъат ва муҳандислик графикаси таълим йўналиши бўйича бакалаврлар касбий фаолиятларининг турлари: педагогик; илмий-тадиқот; маънавий-маърифий; ташкилий-бошқарув; ишлаб чиқариш фаолияти. Йўналиш бўйича фан, техника ва технологияларнинг замонавий ютуқлари, кадрлар буюртмачилари талабларидан келиб чиққан ҳолда бакалаврларнинг касбий фаолият соҳаларида қўшимча ва ўзгаришлар бўлиши мумкин.

Хулоса. Таълим йўналишининг йўналишлари бўйича тайёрланган бакалаврлар касбий фаолиятларининг муайян турлари таълим жараёнининг манфаатдор

иштирокчилари билан ҳамкорликда олий таълим муассасаси томонидан аниқланади.

Бўлажак чизмачилик фани ўқитувчиси лойиҳалаш компетентлигининг мазмуний ва фаолиятий компонентларини аниқлаш учун, биринчидан, биз конструкторнинг фаолиятини таҳлил қилдик, бу эса янги техник жиҳозни лойиҳалаш умумий мақсадга эришишга қаратилганлигини кўрсатиб берди. Ушбу мақсадни амалга ошириш учун дизайнер қуйидаги вазифаларни кетма-кет бажариши лозим. Масалан, лойиҳалашнинг техник вазифаси, техник таклиф, техник лойиҳа, ишчи лойиҳа (хомаки конструкторлик ҳужжатлари)ни ўз ичига олади. Иккинчидан, фаолиятли ёндашувдан келиб чиқиб, амалий кўникмалар унинг назарий билимларининг ишлаш шакли ҳисобланади.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар:

1. Щеглова Т.М. “Формирование проектной компетентности: сущность, структура, содержание”. Среднее профессиональное образование. –М.: 2013 г. № 10. с. 49-51.

2. Turayev X.A. “Bo'lajak chizmachilik fani o'qituvchilarining loyihalash kompetentligini rivojlantirishning grafikaviy asoslari”. Monografiya. -T.: “LESSON PRESS”. 2021-y. 5-7-b.

3. Маматов Д.К. “Чизмачилик фанини ўқитишда ўқувчиларнинг фазовий тасавурларини ривожлантиришнинг илмий-методик асослари (компьютер графикаси воситасида)”. Дисс. п.ф.ф.д. (PhD). -Б.: 2021 й. 11-20 б.

4. Муслимов Ш.Н. “Бўлажак технологик таълим ўқитувчиларининг касбий график компетентлигини ривожлантириш методикасини такомиллаштириш”. Дисс. п.ф.ф.д. (PhD). -Т.: 2021 й. 67-72 б.

5. Муслимов Н.А. “Бўлажак касб таълими ўқитувчиларини касбий шакллантириш”. Монография. -Т.: “Фан”. 2004 й. 126 бет.

6. Шарипов Ш.С. “Ўқувчилар касбий ижодкорлиги узвийлигини таъминлашнинг назарияси ва амалиёти”. Дисс. п.ф.д. (DSc). -Т.: 2012 й. 264 б.

7. “5110800-Тасвирий санъат ва муҳандислик графикаси бакалаврият таълим йўналиши малака талаблари”. -Т.: ЎзР ОЎМТВ. 14.08.2020 й. №418.